

РЕФЛЕКСІЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗREFLECTION IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF OFFICERS
OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE: A THEORETICAL ANALYSIS

У статті розглядається феномен рефлексії як один із ключових компонентів системи професійної підготовки офіцерів Національної гвардії України. Проведено теоретичний аналіз її значення для формування професійної компетентності, особистісного розвитку та забезпечення ефективної діяльності військовослужбовців у складних умовах служби. Акцентовується увага на тому, що рефлексія є не лише інструментом самопізнання, але й засобом формування критичного мислення, самосвідомості та здатності до саморегуляції, вдосконалення стратегій прийняття рішень, розвитку лідерських якостей та підвищення рівня професійної підготовленості.

У роботі розкрито теоретико-методологічні аспекти рефлексії, включаючи її основні функції: аналітичну, коригувальну та прогностичну. Детально проаналізовано структурні елементи рефлексивної діяльності, які включають когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти. У статті також аналізуються чинники, які впливають на розвиток рефлексивної компетентності, зокрема особливості військової освіти, специфіка професійної діяльності офіцерів та сучасні виклики у сфері національної безпеки. Увагу зосереджено на концептуальних засадах професійної рефлексії, включаючи когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти, критичність мислення, що впливають на здатність до самовдосконалення та прийняття обґрунтованих рішень.

Обґрунтовується, що розвиток рефлексії сприяє підвищенню ефективності професійної підготовки офіцерів НГУ, забезпечуючи їхню готовність до адаптації у складних умовах сучасного динамічного військового середовища. Рефлексивна компетентність визначається як стратегічна складова, необхідна для забезпечення високого рівня лідерства, командної взаємодії та професійного зростання.

Стаття також містить практичні рекомендації щодо інтеграції рефлексивних практик у програми навчання військових, підкреслюючи необхідність системного підходу до формування професійної рефлексії як важливої складової освітнього процесу у військових закладах.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивна компетентність, професійна підготовка, офіцер.

The article deals with the phenomenon of reflection as one of the key components of the system of professional training of officers of the National Guard of Ukraine. A theoretical analysis of its significance for the formation of professional competence, personal development and ensuring the effective performance of servicemen in difficult conditions of service is carried out. The author emphasises that reflection is not only a tool for self-knowledge, but also a means of forming critical thinking, self-awareness and self-regulation, improving decision-making strategies, developing leadership skills and raising the level of professional competence.

The paper reveals the theoretical and methodological aspects of reflection, including its main functions: analytical, corrective and prognostic. The structural elements of reflective activity, which include cognitive, emotional, value and behavioural components, are analysed in detail. The article also analyses the factors that influence the development of reflective competence, in particular, the peculiarities of military education, the specifics of officers' professional activities and current challenges in the field of national security. Attention is focused on the conceptual foundations of professional reflection, including cognitive, emotional and behavioural components, critical thinking, which affect the ability to improve oneself and make informed decisions.

It is substantiated that the development of reflection contributes to improving the effectiveness of professional training of NGU officers, ensuring their readiness to adapt to the complex conditions of the modern dynamic military environment. Reflective competence is defined as a strategic component necessary to ensure a high level of leadership, teamwork and professional growth.

The article also contains practical recommendations for integrating reflective practices into military training programmes, emphasising the need for a systematic approach to the formation of professional reflection as an important component of the educational process in military institutions.

Key words: reflection, reflexive competence, professional training, officer.

УДК 37.211.24

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/79.1.35>

Конаржевська В.І.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри філології, перекладу

та стратегічних комунікацій

Національної академії

Національної гвардії України

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасних умовах розвитку українського суспільства та трансформації сектору безпеки і оборони Національна гвардія України (НГУ) бере участь у бойових діях проти збройної агресії російської федерації, відіграє ключову роль у забезпеченні правопорядку, захисті державного суверенітету та стабільності. Результативність виконання службових обов'язків значною мірою визначається рівнем підготовки офіцерів, які повинні володіти високою професійною компетентністю, здатністю

швидко адаптуватися до складних умов, оперативно приймати рішення, а також аналізувати власні дії та прогнозувати їх наслідки. І особливого значення у цьому процесі набуває рефлексія, яка є основою для формування високої професійної компетентності, а саме: здатності до аналізу, самокритичного осмислення, самопізнання, критичної оцінки власних дій, аналізу досягнутих результатів. Вона виступає фундаментальним інструментом у професійній ідентичності майбутнього офіцера, сприяє зміцненню лідерських якостей,

вдосконаленню комунікативних здібностей і підвищенню ефективності командної взаємодії. Рефлексивні навички стають невід'ємною складовою успішної фахової підготовки, забезпечуючи готовність до вирішення складних професійних завдань у динамічному середовищі.

Аналіз практики підготовки офіцерів НГУ свідчить про недостатню структурованість у розвитку рефлексивних умінь у сучасній системі їх професійної освіти. Актуальним є дефіцит інтегрованих підходів до впровадження рефлексивних методик у навчальні програми, а також відсутності ґрунтовних методичних рекомендацій, спрямованих на стимулювання рефлексивного мислення серед майбутніх офіцерів.

Поточна система навчання у військових закладах освіти орієнтована переважно на засвоєння спеціалізованих теоретичних знань і практичних навичок, тоді як розвиток рефлексивного мислення нерідко залишається поза увагою викладачів. Цю проблему ускладнює відсутність чіткої теоретико-методологічної бази, яка б враховувала специфіку службової діяльності офіцерів НГУ, сучасні психолого-педагогічні підходи та особливості військової підготовки. Така ситуація створює суттєві обмеження у формуванні ключових компетентностей, необхідних для ефективного виконання службових обов'язків в умовах підвищеної відповідальності та ризику. Це підкреслює необхідність пріоритетного розгляду питання розвитку рефлексії у фаховій підготовці офіцерів Національної гвардії України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика рефлексії як ключового елемента професійної підготовки привертає значну увагу науковців та практиків і знаходить своє підтвердження у численних дослідженнях: психолого-педагогічних (І. Д. Бех, Л. А. Носко), загальнопрофесійних (О. Лопатюк, Т. С. Плячинда, Р. В. Павелків), військово-професійних (О. В. Волошина, С. Ю. Іллющенко, О. Капінус, Л. О. Петрова, І. В. Петров). Теоретичні аспекти професійної підготовки майбутніх офіцерів НГУ досліджують науковці О. А. Данильченко, О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, В. І. Воробйова.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Утім питання рефлексії для професійного становлення офіцера НГУ залишаються малодослідженими, що є перспективним для подальшого вивчення. Враховуючи це, сформульовано мету статті, яка передбачає аналіз теоретичних основ рефлексії, визначення її ролі у процесі професійної підготовки офіцерів Національної гвардії України та обґрунтування перспектив інтеграції рефлексивних технологій у навчальний процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рефлексія є фундаментальним елементом

професійного розвитку, особливо в умовах, коли діяльність офіцера Нацгвардії пов'язана зі швидкими змінами обставин, високим рівнем відповідальності та необхідністю ухвалення складних рішень. У процесі дослідження було здійснено теоретичний аналіз поняття «рефлексія», її ролі в професійній підготовці, а також розглянуто особливості її реалізації в системі військової освіти НГУ.

Концептуальні основи слова «рефлексія» були закладені французьким філософом Рене Декартом. У сучасній науковій літературі воно трактується багатогранно, що підкреслює його універсальність. Наприклад, рефлексія описується як: універсальний психічний механізм, спрямований на подолання обмежень у способі життя людини [6, с. 164]; базові процеси планування, передбачення наслідків прийнятих рішень, а також оцінювання інтелектуальної діяльності [5, с. 55]. У педагогіці вона визначається як категорія оцінювання емоційного стану особистості, відновлення логіки подій, аналіз труднощів у конкретних ситуаціях і фіксація отримання індивідуальних та групових результатів [10, с. 359]. Рефлексія розглядається також як складова критичного мислення, а критичне мислення як рефлексивне, яке дає змогу проводити моніторинг діяльності та самого процесу мислення [7, с. 71].

Виходячи з цього, рефлексію розглядаємо як механізм розвитку духовного потенціалу особистості, що включає критичний самоаналіз, моральну діяльність, процес самореалізації та самовдосконалення. Вона сприяє осмисленню особистого досвіду, оцінюванню стосунків, організації та корекції діяльності в різних сферах професійної та особистісної взаємодії. Така багатовимірність цього явища доводить її важливість у професійній підготовці офіцерів НГУ, де вона формує професійну зрілість, критичне мислення та здатність до адаптації в складних умовах служби. Рефлексія виконує функцію механізму самоконтролю, самовдосконалення та розвитку професійної компетентності. Її значення зростає в умовах високої відповідальності, стресових ситуацій і необхідності оперативного ухвалення рішень. Здатність до рефлексії дозволяє проводити системний аналіз сильних і слабких сторін власної діяльності, визначати оптимальні шляхи підвищення ефективності виконання службових завдань, розробляти й реалізовувати стратегії адаптації до мінливих умов середовища, що є надзвичайно актуальним у сучасних викликах військової діяльності.

Ефективність рефлексивної підготовки значною мірою визначається врахуванням специфіки служби офіцера НГУ, яка характеризується оперативністю ухвалення рішень у складних та часто невизначених обставинах. Рефлексивні вміння допомагають швидко оцінювати ситуацію, прогнозувати наслідки та приймати обґрунтовані

рішення, формувати тактичне й стратегічне мислення, необхідне для планування як короткострокових, так і довгострокових дій в умовах різного рівня складності. узгоджувати індивідуальні та командні дії. Психологічна стійкість і здатність до самоконтролю дозволяють зберігати ефективність і раціональність поведінки навіть у стресових ситуаціях. Відбувається стимулювання до формування усвідомлення своїх професійних переваг і недоліків, відшукування необхідних знань та оптимальних шляхів для просування вперед до образу професійного ідеалу, всебічний аналіз і осмислення будь-якої інформації, розуміння себе і того, що відбувається навколо. Принциповими системоутворюючими ідеями професійної рефлексії є опір будь-яким маніпулятивним діям по відношенню до людської свідомості і прагнення особистості до самостійності. Це дозволяє подивитися на навчальний процес майбутніх офіцерів НГУ як на такий, де не викладачі опитують курсантів, а всі члени навчального процесу ставлять питання, що є ознакою рефлексивності. У такому випадку професійна рефлексія виступає сукупністю досвіду плюс особистісна рефлексія, що в сумі дає розвиток.

Базові функції рефлексивного процесу характеризуються багатофункціональністю, яка забезпечує глибокий аналіз і вдосконалення діяльності особистості. У контексті професійної підготовки її функції – *аналітична, коригувальна та прогностична* – відіграють визначальну роль для формування компетентного фахівця. *Аналітична* спрямована на ретельне осмислення власної діяльності, поведінки, думок та рішень і забезпечує оцінку ефективності виконаних завдань і прийнятих рішень, виявлення помилок або недоліків; аналіз сильних і слабких сторін професійної підготовки. Саме ця функція є основою для критичності мислення. *Коригувальна* функція пов'язана з виправленням виявлених помилок і вдосконаленням діяльності. *Прогностична* функція полягає у передбаченні можливих наслідків і прогнозуванні майбутніх дій на основі минулого досвіду. Ця функція дозволяє діяти не тільки за обставинами, а й передбачати їх розвиток. Взаємозв'язок зазначених функцій дозволяє забезпечувати цілісний процес рефлексії, який включає оцінку минулого, корекцію теперішнього і планування майбутнього.

Аналіз структурних елементів рефлексивної діяльності включає три основні компоненти, що є взаємозалежними: *когнітивний* – визначення інтелектуальної складової рефлексії, що пов'язана з аналізом, осмисленням і оцінкою власних дій та їх результатів; *емоційно-ціннісний* дозволяє сприймати та оцінювати власну діяльність, формувати ціннісні орієнтації та мотиви, *поведінковий* забезпечує глибини, цілісності і практичну спрямованість рефлексивної діяльності [4].

Варто наголосити, що на розвиток рефлексивної компетентності впливають *індивідуальний* (рівень когнітивного розвитку, здатність до аналітичного мислення, синтез інформації та критичне оцінювання власних дій, готовність до самокритики), *освітньо-педагогічний* (формування рефлексивної компетентності), *інтерактивний* (залучення до групових обговорень, моделювання професійних ситуацій) фактори.

Не залишимо без уваги інноваційні технології, соціально-культурні чинники, сучасні виклики суспільства. Важливою є роль викладача, хоча не всі педагоги готові до активного використання рефлексивних методик.

Зазначене приводить до висновку про необхідність з'ясувати переваги рефлексивних технологій та важливість їх уведення до процесу професійної підготовки офіцерів НГУ. Отож, у першу чергу, це стосується поглиблення професійних знань шляхом аналізу та засвоєння теоретичних і практичних завдань на більш високому рівні. По-друге, це забезпечення усвідомлення професійних переваг і недоліків через аналіз ситуацій, моделювання сценаріїв та прогнозування можливих наслідків, протидія маніпулятивному впливу на свідомість, прагнення до самостійності та орієнтація на досягнення професійного ідеалу, що уможливорює особистісну та колективну діяльність. По-третє, ведення рефлексивного щоденника, де фіксуються успіхи, помилки, їх аналіз та оцінка реальних чи змодельованих ситуацій для пошуку ефективних рішень і спрямованість на спільне обговорення досягнень і невдач, що сприяє формуванню навичок командної взаємодії.

Висновки. Перспективним напрямом для інтеграції рефлексивних технологій у навчальний процес є розробка методик їх використання. Особливу увагу варто приділити технологічній підтримці, зокрема застосуванню цифрових інструментів, таких як симулятори, платформи для ведення щоденників або аналізу відеоуроків. Інтеграція рефлексивних технологій у систему підготовки курсантів НГУ має значний потенціал для підвищення ефективності їхньої професійної підготовки. Це сприяє не лише розвитку спеціалізованих навичок, але й формуванню особистісних якостей, таких як самостійність, впевненість у собі, відповідальність. Для успішного впровадження таких технологій необхідний комплексний підхід, що включає адаптацію навчальних програм, підготовку викладачів і забезпечення відповідними ресурсами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І. Д. Психологічні механізми сходження особистості до духовних цінностей. *Педагогіка і психологія: Науково-теоретичний та інформаційний журнал Академії педагогічних наук України*. 2011. № 2. С. 37–44.

2. Волошина О. В. Роль рефлексії у процесі професійного саморозвитку працівника ОВС. *Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання*. Розділ 2. Психологія XXI століття. 2013. С. 200–207.
3. Данильченко О. А. Теоретичні аспекти професійної підготовки майбутніх офіцерів Національної гвардії України. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 70. Том 1. 2024. С. 99–102.
4. Дегтяр Г. О. Формування рефлексивної культури студентів педагогічних вузів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13. 00. 04. Харків, 2006. 20 с.
5. Іллященко С. Ю. Рефлексивна компетентність як чинник професійного розвитку офіцера Збройних Сил України : дис. ... докт. філософії. Київ, 2023. 207 с.
6. Капінус О. С. Теоретичні основи розвитку рефлексивної культури в майбутніх офіцерів Збройних Сил України в процесі професійної підготовки. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 24. Том 1. 2019. С. 162–166.
7. Конаржевська В. І. Формування критичного мислення майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2009. 234 с.
8. Лопатюк О. Рефлексія як об'єкт наукових досліджень. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки*. Збірник наукових праць. Кропивницький: КЛА НАУ, 2017. Вип. 1. С. 96–101.
9. Лопатюк О. Феномен «професійна рефлексія» як предмет міждисциплінарного дослідження. *Педагогічні науки*. 2017. № 69. С. 79–84.
10. Носко Л. А. Методологія поняття рефлексії як психолого-педагогічної категорії. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології*. 2015. Випуск 28 С. 354–364.
11. Обискалов І. С. Рефлексія: поняття, види, функції, психологічна структура. *Журнал сучасної психології*. 2023. № 4 (31). С. 47–57.
12. Павелків Р. В. Рефлексія як механізм особистісно-професійного становлення майбутніх вчителів. *Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць РДГУ*. Вип. 12, 2019. С. 5–11.
13. Петрова Л. О., Петров І. В. Методологічні основи формування навичок професійної рефлексії у курсантів в освітньому процесі. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2023. № 1(75). С. 98–102.
14. Плачинда Т. С. Професійна рефлексія як умова становлення майбутнього фахівця. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2015. № 45. С. 68–72. URL: <https://doi.org/10.31812/educdim.v45i0.2584> (дата звернення: 27.11.2024).
15. Психологічна готовність військовослужбовців Національної гвардії України до службово-бойової діяльності поза межами пункту постійної дислокації : монографія. Харків : Національна акад. НГУ, 2016. 335 с.
16. Федько В. Рефлексія: осмислення понятійного статусу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2022. Т. 1, № 1(57). С. 144–158. URL: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2022-57-1-1-144-158> (дата звернення: 25.11.2024).